

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДРАМАТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК РІЗНОВИД ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ

У статті здійснено аналіз драматичного тексту як різновиду художнього діалогічного тексту, який функціонує у драматичному, драматургічному і театральному просторах, поєднуючи у собі риси кодифікованого і некодифікованого мовлення з огляду на дискурсивну полярність, текстові і культурні елементи, які переплітаються з системами позатекстових знаків.

Ключові слова: драматичний, драматургічний текст, театральний текст, усне мовлення, письмове мовлення, дискретні елементи тексту.

В статье проведен анализ драматического текста как разновидности художественного диалогического текста, который функционирует в драматическом, драматургическом и театральном пространствах, соединяя в себе черты кодифицированной и некодифицированной речи с точки зрения дискурсивной полярности, текстовых и культурных элементов, которые переплетаются с системами внетекстовых знаков.

Ключевые слова: драматический текст, драматургический текст, театральный текст, устная речь, письменная речь, дискретные элементы текста.

The article treats dramatic text as a type of a literary dialogue, which functions in drama and theatre. It unites codified and non-codified speech due to discourse opposition, textual and cultural elements, which intertwined with the systems of non-textual signs.

Key words: dramatic text, scenic text, theatric text, oral speech, written speech, discreet textual elements.

Драматичний текст розуміється нами як певна знакова система, призначена на сценічне втілення; його аранжеровано з огляду на обмеженість у часі, з урахуванням комунікативно-інформаційної форми повідомлення, зовнішньої виразності та масового ефекту. Мовлення в драматичному тексті може бути представленим в різних формах організації мовленнєвого ланцюжка: монолог, діалог, полілог, репліка. В. Халізев кваліфікує

драматичний текст як суть дії драми, “средоточие действия” [1]. Отже драматичний текст є письмовим текстом, призначенням якого є діалогічне текстворення на сцені, де письмове мовлення спрямовано на сценічне мовлення, тобто усне.

Спираючись на зазначені теоретичні постулати, можна виділити двоїстий різновид драматичного тексту – драматичний діалогічний текст, який поєднує в собі характеристики усного і письмового мовлення. З огляду на цей факт, в останні роки з’явився новий підхід до драматичного діалогічного тексту, який функціонує у драматичному, драматургічному і театральному просторі.

Діалогічний текст у відношенні до кодифікованого мовлення займає проміжне положення між усним діалогічним текстом і діалогічним текстом книжного стилю. Усний діалогічний текст прийнято відносити до неофіційної сфери спілкування, тобто він заздалегідь не готується. Ось чому ставиться під сумнів віднесення усного мовлення до кодифікованого. На наш погляд, слід говорити про більший або менший ступінь кодифікації в усному діалогічному тексті і письмовому діалогічному тексті, з одного боку, і, наприклад, у статті або навіть в інтерв’ю, з іншого.

У лінгвістичній літературі типи діалогічного тексту подаються за різними ознаками. За функціонально-соціальним призначенням це може бути судовий діалог, діалог-дискусія, науковий діалог, побутовий діалог тощо; за жанровими ознаками: комедійний діалог, трагедійний діалог тощо. Ось чому неможливо кваліфікувати літературне розмовне мовлення як опозицію до книжного, кваліфікуючи його як різновид літературної мови [2:74]. Розмовне мовлення та літературне розмовне мовлення не знаходяться в опозиції. Йдеться про дискурсивну полярність одного й того ж явища. Опозиція передбачає протиставлення дискретних елементів явища (у нашому випадку діалогічного тексту – усного чи фіксованого). Але дискретні елементи при всій гнучкості усного діалогічного тексту співпадають з дискретними

елементами фіксованого літературного діалогічного тексту (речення-висловлення, фразема, діалогічна єдність, діалогічна макрофраза, тематичний блок). Дискурсивна полярність базується на виділених Е. Вулом [3:57–84] рисах прагматичної моделі розмовного дискурсу: спонтанності, неавторитарності, ситуативній прикріпленості, діалогічній формі та практичному вживанні (*spontaneous, non-authoritative, situated, non-aesthetic*). Розмовне мовлення у фіксованому літературному діалогічному тексті теж характеризується цими ж рисами. Так, спонтанність, неавторитарність представлені в синтаксисі, ситуативна прикріпленість впливає із структури комунікативної ситуації, діалогічна форма – з останньої та архітектонічної підсистеми діалогічного тексту. Різницю можна вбачати у такій дискурсивній полярності як *non-aesthetic-aesthetic*. Якщо прагматичною рисою усного розмовного мовлення є практична сторона спілкування, тобто обмін відповідною інформацією, то фіксований літературний діалогічний текст, крім зазначеної прагматичної риси, з необхідністю виконує відповідну естетичну функцію в загальному тексті художнього твору (у прозі або драмі).

Дискурсивні полярності, висунуті Е. Вулом, слід розглядати як протиставлення форм мовлення: діалогічна-монологічна, а всі інші прагматичні риси присутні в тому чи іншому вигляді у цих двох формах мовлення. Пара дискурсивної полярності авторитарність-неавторитарність (довільність-недовільність) розмовного дискурсу та літературного (діалогічного тексту усного та фіксованого літературного), включаючи і монологічну форму мовлення, визнається мірою – більшою або меншою – канонізації, в першу чергу синтаксичними правилами побудови, слідування яким обов'язкове.

Полярність спонтанність-конструктивність теж не абсолютно релевантна: спонтанність не виключає конструктивності і навпаки, здається, що спонтанність базується на конструктивності. Спонтанність уснорозмовного мовлення, перш

за все, зобов'язана сталій конструктивній базі, архітектонічній підсистемі як абстрактній структурі, або моделі; завдяки цій моделі і формується спонтанність. Різниця між ситуативною прикріпленістю та неприкріпленістю полягає в тому, що будь-який текст ситуативно-прикріплений, але в різних видах тексту сама комунікативна ситуація або становить компонент тексту як у діалогічному тексті (усному чи літературному, в першому – через реальну присутність, у другому – через опис), або пристосовує вид тексту до відповідної сфери людської діяльності. Може саме на цьому базується стилістична диференціація мови (це один із багатьох критеріїв), або виділяються рівні мови (*niveles de la lengua* в іспанській лінгвістиці), оскільки це – мовлення, то незалежно від виду вони контекстно та ситуативно зумовлені. І останнє – пара прагматичної полярності естетичної – неестетичної рис пов'язана з експресивно естетичною функцією мови, а точніше – спрямована на функцію впливу мови, оскільки мовлення спеціально спрямоване на досягнення відповідної мети. Ці якості впливають із загальної характеристики мовлення як результату говоріння, матеріалізованого в мовленнєвих творах, фіксованих у пам'яті (усний діалогічний текст) або письмово (літературний діалогічний текст), у протиставленні його мові.

Мова існує в мовленні, яке виступає у двох формах – усній або письмовій; писемне мовлення, подібно до усного, виступає як засіб спілкування. Воно також виконує комунікативну функцію, але опосередковано, через текст. З іншого боку, текст не є лише письмовою фіксацією мовлення. У лінгвістиці існує точка зору: мова спостерігається лише у формі тексті [4].

Саме вид контекстуалізації відрізняє усно мовний діалогічний текст від письмового: ситуативна зумовленість визначає тематичну різноманітність літературного розмовного мовлення. Такі характеристики діалогічного тексту, як інтерактивність, що знаходить вираження у вигляді “я↔ти”, адресованість та компресія комунікації, емоційний компонент у

семантичній структурі діалогічного тексту, шаблонність, стереотипність співпадають як в усномовному, так і у фіксованому діалогічних текстах.

Різниця усного діалогічного тексту та фіксованого діалогічного тексту, особливо художнього, полягає також у тому, що усний діалогічний текст має односпрямовану адресованість у своїх рамках, тобто внутрішньотекстову адресатність. Художній діалогічний текст характеризується подвійною адресатністю: внутрішньотекстовою та зовнішньотекстовою, тобто адресатністю та читача або глядача. Теза про два типи адресантів належить Г. В. Степанову [5].

Якщо в усному діалогічному тексті екстралінгвістичні фактори включають невимушеність, неофіційність, спонтанність мовлення, то в письмовому діалогічному тексті всі ці екстралінгвістичні фактори виявляються в граматиці і в лексико-фразеологічних одиницях. Але при цьому і в усному, і в художньому діалогічних текстах використовуються однакові мовні одиниці. Ми поділяємо точку зору І. Г. Кошової на письмовий діалогічний текст як такий, що відрізняється від усного діалогічного тексту (останній має певні характеристики: спонтанність, непередбачуваність; в його основі лежить ситуація, яка викликає появу певних мовленнєвих структур), характеризується так званою сценічною ситуацією, відмінною від звичної. Отже, за І. Г. Кошовою, параметрами сценічної ситуації є послідовність розгортання (форма *crescendo*) та паралельність ліній розвитку дії в напрямку до перетинання, що призводить до закритості сценічної ситуації [6].

Порівняльний аналіз письмового діалогічного тексту в його книжній реалізації підтверджує тезу про те, що письмовий діалогічний текст є відображенням у мовній формі усного діалогічного тексту, який характеризується літературно-розмовним узусом. У письмовому та усному діалогічних текстах співпадають

знаки, код, лінгвальні феномени, але вони відрізняються ступенем інтенсивності та динаміки дії.

На підтримку ідентичності усного та письмового діалогічних текстів виступає його структура – відображення в мовленні явищ живої мови і різних видів її стратифікації.

Зазначені характеристики діалогічного тексту унаочнюються в особливостях перекладу драматичного твору, який виходить за межі перекладу будь-якого писемного тексту. Причиною цього є позатекстовий простір драматичного тексту, який, окрім тексту як специфічної мовленнєвої побудови, якій притаманні структура і власні конструктивні елементи, включає культурні, семіотичні компоненти, драматургічні, драматичні конвенції, особливості акторської гри і сценографії. Отже, завдання перекладача драматичного твору полягає не тільки в занурення тексту однієї культури в іншу, а і вирішення завдань, пов'язаних з такими чинниками, як контекст у широкому розумінні (позатекстовий, соціальний, мовний, позамовний), функція, зміст, жанр, стиль. Таким чином, у драматичному тексті текстові і культурні елементи переплітаються з системами позатекстових знаків. Останні включають динаміку тексту, ритм, кінетику, а також сценографічні особливості.

Не існує єдиної точки зору щодо якості перекладу текстів для театру. Всі, хто пов'язаний з театральним світом, залежно від ролі, яку вони відіграють у ньому, висувають різні критерії. На сьогодні парадигма в драматургічному перекладі поступово змінюється: переклад як транспозиція доповнюється транспозицією культурних і кінетичних елементів, властивих культурі входження. До таких аспектів перекладознавчого аналізу, як текстовий, семіотичний або дейктичний, додаються драматургічна політизація драматичного тексту, теоретичний аналіз творів для театру та їх постановка. Перекладач стоїть перед вибором: перекладати драматичний текст як будь-який писемний художній текст, або спираючись на власний лінгвокультурний досвід, здійснити такий

переклад, який дозволив би поставити його на сцені. В той же час, через те, що перекладений текст, як правило, є точкою відліку як для авторів, так і глядачів мови перекладу, перекладач повинен брати до уваги соціальні та культурні театральні імплікації як в культурі мови оригіналу, так і в культурі мови перекладу з метою акцентувати увагу та найбільш релевантних характеристиках певного драматичного твору в певний часовий момент: різні переклади одного і того драматичного твору відповідають обставинам і меті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хализев В. Е. Драма как явление искусства. – М. : Искусство, 1978. – 522 с.
2. Шигаревская Н. А. Очерки по синтаксису современной разговорной речи / Н. А. Шигаревская. – Л. : 1970. – 216 с.
3. Vollk E. Colloquial language in narrative structure: towards a nomothetic typology of styles and of narrative discourse/ E. Vollk // Disposition. V – VI (1980 – 1981).
4. Hartmann P. Texts als linguistisches Object / P. Hartmann // Beitrage zur textlinguistic. В. 1.
5. Степанов Г. В. К проблеме единства выражения и убеждения (автор и адресат) / Г. В. Степанов // Контекст 1983. – М., 1984. – С. 20–37.
6. Кошечая И. Г. Структурно-смысловые и пунктуационные особенности грамматики речи/ И. Г. Кошечая // Реализация грамматических категорий в тексте. – М., 1982.
7. Зацепина В. В. Соотношение понятий: драматический, драматургический, театральный текст/ В. В. Зацепина // Молодой ученый. – 2011. – № 12. Т. 1. – С. 234–236.